

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

*Նվիրվում է ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի
հիմնադրման 50-ամյակին*

№ 14

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
2018

ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

*Посвящается 50-летию основания факультета востоковедения
ЕГУ*

№ 14

Ереван
Издательство ЕГУ
2018

YEREVAN STATE UNIVERSITY
FACULTY OF ORIENTAL STUDIES

JOURNAL OF ORIENTAL STUDIES

*Dedicated to the 50th anniversary of the foundation of the faculty
of Oriental Studies of YSU*

№ 14

YEREVAN
YSU PRESS
2018

**Հրատարակվում է Երևանի պետական համալսարանի
արևելագիտության ֆակուլտետի
գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Խմբագրական խորհուրդ՝

Մելքոնյան Ռուբեն բ.գ.թ., պրոֆեսոր (խմբագիր)

Մելիքյան Գուրգեն բ.գ.թ., պրոֆեսոր

Խառատյան Ալբերտ պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից-անդամ

Սաֆրաստյան Ռուբեն պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս

Հովհաննիսյան Լավրենտի բ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթ.-անդամ

Հովհաննիսյան Դավիթ բ.գ.թ., պրոֆեսոր

Սաֆարյան Ալեքսանդր պ.գ.թ., պրոֆեսոր

Ոսկանյան Վարդան բ.գ.թ., դոցենտ

Քոչարյան Հայկ պ.գ.թ., դոցենտ

Սարգսյան Լևոն պ.գ.դ., պրոֆեսոր

Կարապետյան Ռուբեն պ.գ.դ.

Տեր-Մաթևոսյան Վահրամ պ.գ.դ.

Գրեկյան Երվանդ պ.գ.դ.

Րեպենկովա Մարիա բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Ռուսաստան)

Կուզնեցով Վասիլի պ.գ.թ., դոցենտ (Ռուսաստան)

Էքմեքչյան Լեոնա PhD (ԱՄՆ)

Իլյա Յակուբովիչ բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Գերմանիա)

Ահմադջան Ղուրոնբեկով բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Ուզբեկստան)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

<i>ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ ԱՐՄԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ՈՂՋՈՒՅՆԻ ԽՈՍՔԸ ԵՊՀ ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ 50-ԱՍՅԱ ՀՈՐԵԼՅԱՆԻՆ</i>	11-12
---	-------

ԱՐԱԲԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

<i>Մկրտումյան Գայանե ՍՈՒՍՈՒԼՍԱՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՏՐՎԱԾ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿ- ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ԴԵՐԸ ՔՐԻՍՏՈՆՅԱ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԿՅԱՆՔՈՒՄ</i>	14-27
--	-------

<i>Ռաֆայելովա Քրիստինե ՍԱՐԴՈՒ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ԲՆՈՐՈՇՈՂ ՀԱՄԵՍԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈԳԵԼԵԶՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԱՐԱԲ ԵՎ ՀԱՅ ԼԵԶՎԱՍՇԱԿՈՒՅԹՆԵՐՈՒՄ</i>	28-39
--	-------

<i>Ikilikyan Sona ARAB-IRANIAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE PERSIAN GULF NAMING DISPUTE</i>	40-54
--	-------

ԹՅՈՒՐՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ռամագյան Սամվել

«ՔՅՈՌՕՂԼԻ» ԷՊՈՍԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԵՐԸ ԵՎ XVII ԴԱՐԻ

ՀԱՅ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ.....56-94

Հակոբյան Տաթևիկ

ԱԲԴՈՒԼ ՀԱՄԻԴ ԵՐԿՐՈՐԴԻ ԿԵՐՊԱՐԻ

ՎԵՐԱՐԺԵՎՈՐՄԱՆ ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ

ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ (ՍԵԼԻՄ

ԴԵՐԻՆԳԻԼԻ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ).....95-110

Սարգսյան Տաթևիկ

ՊՈԼՍՈ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԴԵՐԸ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ-ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔ

ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ. ՕՍՄԱՆՅԱՆ ՎԵՐՋԻՆ

ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԶԱՎԵՆ ՏԵՐ-ԵՂԻԱՅԱՆ.....111-123

Աբրահամյան Մհեր

ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԵՐԻ ԲՈՆԻ ԿՐՈՆԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ.....124-137

Պողոսյան Նաիրա

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՅԸ ՀԱԼԻԴԵ

ԷԴԻՓ ԱԴԸՎԱՐԻ ՀՈՒՇԵՐՈՒՄ.....138-151

Մելքոնյան Ռուբեն

ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԵՐ-ՔԵՄԱԼԱԿԱՆՆԵՐ. ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ

ԵՎ ԿԱԴՐԱՅԻՆ ՇԱՐՈՒՆԱԿԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.....152-165

Գևորգյան Արշակ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆ-
ԹՈՒՐԲԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՎԱՐՉԱՊԵՏ ԱԴՆԱՆ ՄԵՆԴԵՐԵՄԻ ԵՎ ԳԱՐԵԳԻՆ
ՏՐԱՊԻԶՈՆՑԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՇՓՈՒՄՆԵՐԻ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ.....166-178

Հովսեփյան Լևոն
ԹՈՒՐԲԻԱՅԻ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ
ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄԸ.....179-205

Դարբինյան Հայկ
«ՓԱՓՈՒԿ ՈՒԺԺ» ԶՈՒԳԱԿՑՈՒՄԸ «ԿՈՇՏ ՈՒԺԻՆ».
ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼԻԶԱՑՈՒՄԸ ԹՈՒՐԲԻԱՅՈՒՄ.....206-219

Գևորգյան Արշակ
«ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ» ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍԸ.
ՊԱՀՊԱՆՈՂԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ
ԻԲՐԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅՈՒՆ.....220-230

Հովհաննիսյան Գոռ
ՌՈՒՄ-ԹՈՒՐԲԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 1920-
ԱԿԱՆՆԵՐԻՆ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ.....231-240

Հարությունյան Ավետիք
2015 թ. ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ.....241-250

Մարգարյան Հայկ
ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԻ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ
ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ251-263

Պետունց Արեն
ԱԶԳԱՅՆԱՍՏՈՒԿԱԿԱՆ ՆՈՐ ՈՒԺԻ ԲԵՄԵԼԸ
ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ 2018 թ. ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ.....264-278

Մելքոնյան Մարիամ
ԿՆՈՋ ԷՄԱՆՍԻՊԱՅԻԱՅԻ ԽՆԴԻՐԸ ՄԻՂԻ
ՀԱԹՈՒՆԻ «ԱՂԵՐՄԱԳՐՈՒՄ».....279-288

Պետրոսյան Ամալյա
XVIII ԴԱՐԻ ԹՈՒՐՔՄԵՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՈՐՈՇ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ.....289-298

Խաչատրյան Շուշան
ՍՈՒԽԹԱՐ ԱՌԻԵՁՈՎԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ.....299-314

Մովսիսյան Լիլիթ
ԱՐԴԻ ՀԱՅ ԵՎ ԱՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼԻ ԼԵԶՎԻ
ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԻ ԶՈՒԳԱՐԿԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ.....315-328

*Хабидуллина Элмира **
 ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПЕРЕВОДОВ
 ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ С ТАТАРСКОГО
 ЯЗЫКА НА ТУРЕЦКИЙ.....329-335

Քոչարյան Հայկ, Գևորգյան Աննա
 ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆԸ ԱՂԲԵՋԱՆՈՒՄ ԵՎ ԱՅՏ
 ԳՈՐԾՈՆԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ
 ՇԱՀԵՐԻ ՎՐԱ.....336-356

ԻՐԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Vardanyan Aharon
 SOME REMARKS ON THE SOCIOLINGUISTIC
 SITUATION IN XALXĀL.....358-365

Տոնոյան Արտյոմ
 ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ ԲՈՒՆ ԱՊԱՌՆԻ
 ԺԱՄԱՆԱԿԱԶԵՎԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ
 ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ.....366-380

Բիանջյան Հասմիկ
 ՍԵՅՅԵԴ ՍՈՀԱՍՄԱԴ ԱԼԻ ՋԱՄԱԼՋԱԴԵԻ ԴԵՐԸ 19-Ը
 ԴԱՐԻ ՎԵՐՁԻ և 20-Ը ԴԱՐԻ ՄԿԶԲԻ ՊԱՐՄԻՑ
 ԳՐԱԿԱՆ ԼԵԶՎԻ ՆՈՐԱՅՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ.....381-392

Խաչատրյան Ջարոուհի
 ԹՅՈՒՐԲԱԿԱՆ ԾԱԳՄԱՆ ՁԻԱՆՈՒՆՆԵՐԸ
 ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ.....393-402

Դավթյան Սոնա

*ԲՈՒՅՍԵՐԻ ԱՆՎԱՆՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԿՁԲՈՒՆՔՆԵՐԸ
ՊԱՐՄԿԵՐԵՆԻ ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԲՈՒՍԱՆՎԱՆԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐՈՒՄ*.....403-419

Կոստանյան Վահան

*ԱՅՐՈՒՄՆԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՍՊԵԼՆԵՐԸ
ԵՎ ՑԵՂԱՆՎԱՆ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ*.....420-430

Գեղամյան Աստղիկ

ՄԻՐԱՅԻՆ ՄՈՏԻՎՆԵՐԸ «ՇԱՀՆԱՍԵ»-ՈՒՄ.....431-440

Պետրոսյան Լիանա

*ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹԸ
Մ. ԱՀՄԱԴԻՆԵԺԱԴԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ
ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ (2005-2013 ԹԹ.)*.....441-449

Կոստանյան Վահան

ԱՅՐՈՒՄԱԿԱՆ ԿԱՑԱՐԱՆՆԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ.....450-456

Брутян Ануш

*ПЕРСПЕКТИВЫ РОССИЙСКО-ИРАНСКОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА ПОСЛЕ ПОДПИСАНИЯ СВПД*.....457-471

Khorikyan Hovhannes

ON THE LOCATION OF THE NEPHTHALITES.....472-486

ԱՅՐՈՒՄՆԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՍՊԵԼՆԵՐԸ ԵՎ
ՑԵՂԱՆՎԱՆ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

*Բանալի բառեր՝ այրումներ, էթնոնիմ, թյուրքական ժողովուրդներ,
էթնիկ խմբեր, քոչվորներ*

Այրումները կովկասյան տարածաշրջանում ապրող այն էթնիկ խմբերից մեկն են, որոնք հետազոտողների կողմից ամբողջապես ուսումնասիրված չեն: Նրանց բնակության արեալն ընդգրկում է ներկայիս Իրանի, Ադրբեջանի, Թուրքիայի և Վրաստանի որոշ շրջաններ: Այրումների ծագումնաբանության խնդրի վերաբերյալ մինչ օրս չկա համերաշխություն գիտական հանրույթի շրջանում, ինչը արդյունք է նաև նրանց վերաբերյալ հետազոտությունների սակավության: Այս խմբի մասին որոշ հետազոտական աշխատանքներ տարվել են նախորդ դարասկզբին, պահպանվել են նաև փոքրաթիվ հիշատակություններ Յարական Ռուսաստանի շրջանի արխիվներում՝ նվիրված 1826-1828 թվականների ռուս-պարսկական պատերազմին¹: Նման պարագայում այրում էթնոնիմի ուսումնասիրությունը և այրումական լեզենդները կարևոր դեր են խաղում լույս սփռելու այս հանրույթի ծագումնաբանության տարբեր վարկածների արժանահավատության վրա:

¹ ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի իրանագիտության ամբիոնի ասպիրանտ, էլ. փոստ՝ vahan.kostanyan@ysu.am

¹ Акты, собранные Кавказской археографической комиссией, Тифлис, 1870.

«Այրում» ցեղանվան ստուգաբանության հիմնական վարկածներից մեկը հիմք է ընդունում ադրբեջաներեն *ayrum* բառը², մյուս վարկածում քննության է առնված դրա ծագումը Ռում (Բյուզանդիա) տեղանունը³, մեկ էլ այլ տարբերակի համաձայն՝ էթնոնիմը փորձ է արվում ստուգաբանել հիմք ընդունելով հայոց լեզուն: Մինչ խնդրո հիմնական առարկային անցնելը կներկայացնենք այրումների շրջանում տարածված մի քանի լեզենդներ, ինչը թույլ կտա պատկերացում կազմել այս ենթաէթնիկ խմբի ծագումնաբանական առասպելների մասին:

Համաձայն առասպելներից մեկի՝

«Ժամանակին այս բարձր լեռներում և կուսական անտառներում ապրում էր մի շատ դաժան և խորամանկ ժողովուրդ, որին էլ պատկանում էին այրումական հողերը: Ասում են՝ նրանք հայեր էին: Հարթավայրի բնակիչներին, ովքեր ամռանն իրենց անասունների հետ բարձրանում էին լեռներ, նրանք օր ու արև չէին տալիս: Վայ նրան, ում կոլը, հայկական տարածքների կողքով անցնելիս այդտեղից թեկուզ մի խոտ պոկեր: Այդ կենդանուն դաժան չարչարանքներ էին սպասում: Հենց այդ պատճառով հայկական հողեր մտնելուց առաջ, հարթավայրի բնակիչները իրենց կենդանիների գլխին զամբյուղ էին ամրացնում, որպեսզի նրանք չկարողանան արածել այստեղ: Անասունների բերանից զամբյուղը հանվում էր միայն այն ժամանակ, երբ հայկական հողերը մնում էին մեջքի ետևում: Այս պատմության հետ կապված է մոտակայքում գտնվող մի բնակավայր անվանել են Տօնտ ցեփթաշ (թարգմանաբար նշանակում է «զամբյուղն այլևս դրված չէ»):

² Каракашли К., Об айрумах, Издание Обществя Облседования и Изучения Азербайджана, Баки, 1929, с. 32-36.

³ Նույն տեղում, էջ 38:

Մի օր էլ անհետանում է նախրարածի կովը: Նա էլ իր կովին գտնելու նպատակով անցնում է հայկական տարածքներ, որտեղ էլ նախրապանին բռնում և պատժում են. մերկացնելով՝ մի երկար ճյուղ են ձկում և խրում նրա մեջքը: Ապա ճյուղը բաց են թողնում և նախրապանի մեջքն ամբողջությամբ մաշկագերծ է լինում:

Նախրապանը, հրաշքով ողջ մնալով, վերադառնում է իր բնակավայր և միջադեպի մասին զեկուցում Գանձակի խանին⁴: Ջայրացած խանը, հավաքելով իր գորքին, արշավում և սրի է քաշում արական սեռի բոլոր հայերին, իսկ իգական սեռի ներկայացուցիչներին կնության հանձնում հայկական հողերի վերաբնակիչներին»:

Մեկ այլ լեգենդի համաձայն՝ լքված հայկական տարածքներում ոչ ոք չէր ցանկանում բնակություն հաստատել: Խանը հրաման է արձակում այստեղ տեղափոխել «Ռումի» 25 բնակավայրերի բնակիչներին, ինչն էլ ի կատար է ածվում: Այսպիսով նոր բնակիչները վերարտադրվում և տարածվում են ողջ շրջակայքում: Այս մասին պատմում է 20-րդ դարի սկզբում Թուլավար գյուղի տարեց բնակիչ Քերբալայ Մուհամեդը⁵:

Մի ուրիշ լեգենդ պատմում է՝ կրոնական տարաձայնությունների հողի վրա մեծ պատերազմ է բռնկվում տեղի խաների միջև: Այրումների նախնիները չէին ցանկանում մարտնչել խանի կողմից, սակայն հրաժարվել էլ չէին կարող: Այդ պատճառով դիմում են խորամանկության: Չհամարձակվելով դեմ գնալ խանի հրամանին՝ որոշում են նրան ներկայանալ ուշացումով և մարտի դաշտ են մեկնում ոչ թե ձիով, ինչպես մշտապես անում էին, այլ ցլերով: Մինչ նրանք կհասնեին մարտի

⁴ Որոշ պատումներում նշվում է Լենկ Թեմուրի, ուրիշներում՝ Ջավադ խանի անունը:

⁵ Каракашли К., Об айрумах, Издание Обществя Облседования и Изучения Азербайджана, Баку, 1929, с.31.

դաշտ, պատերազմն արդեն ավարտված է լինում: Դա պատճառ է դառնում, որ նրանց սկսեն վերաբերվել ինչպես դավաճանների, ինչի արդյունքում նրանց հեռու են վանում իրենցից: Այս լեզունոր բացատրում է «այրում» էթնոնիմի ծագումը, քանի որ «*ayrim*» աղբրեջաներենից թարգմանած նշանակում է «բաժանված, խտրականության ենթարկված»⁶:

Այրումների ծագման խնդրի վերաբերյալ այս շրջանի ուսումնասիրողների տեսակետները թերևս կարելի է բաժանել պայմանական երկու խմբի: Նրանց մի մասը գտնում էր, որ այրումները հանդիսանում են Կովկասի տեղաբնիկ ժողովուրդներից մեկի ժառանգները, իսկ մյուսները պաշտպանում էին այրումների՝ արևմուտքից այստեղ ներթափացնելու վարկածը կամ նույնն է թե այրումներին վերագրում էին թյուրքական ծագում: Եթե առաջին խմբի տեսակետի հիմքում առավելապես ընկած է այրումների քաղաքակրթական լիցքի ցուցիչը, ապա երկրորդի դեպքում որպես հիմնական փաստարկ է ծառայում այս ժողովրդի թյուրքախոսությունը⁷:

Այն փաստը, որ այրումների վերաբերյալ ուսումնասիրությունները ներկայումս լայն տարածում չունեն արևելագիտական շրջանակներում, ստիպում է ստորև ներկայացնել գոյություն ունեցող վարկածները՝ հիմք ընդունելով նախորդ դարասկզբում կատարված հետազոտությունները և այս աշխատանքի շրջանականներում դաշտային աշխատանքի միջոցով ձեռք բերված տեսակետները:

⁶ Каракашли К., Об айрумах, Издание Общество Облседования и Изучения Азербайджана, Баки, 1929, с. 32-36.

⁷ Oberling P., Āyromlū, Enciclopedia Iranica
<http://www.iranicaonline.org/articles/ayrimlun>

Մինչ դրանց անցնելը հարկ է նշել, որ ադրբեջանական հանրապետության՝ երկրի տարածքում ապրող տեղաբնիկ ժողովուրդների նկատմամբ կիրառվող ադրբեջանականացման քաղաքականությունը իր դրսևորումն է գտել նաև այրումների պարագայում, ինչի արդյունքում հանրամատչելի աղբյուրներում նրանք ներկայացվում են որպես ադրբեջանցիների բաղկացուցիչ մի խումբ, իսկ երկրում տեղի ունեցած ոչ մի մարդահամարի արդյունքներում այրումները որպես առանձին էթնիկ խումբ չեն գրանցվել:

Հարկ է նշել, որ 18-19-րդ դարերում և մասամբ 20-րդ դարի սկզբին Կովկասում իսլամադավան ժողովուրդները որպես ինքնության առաջնային ցուցիչ ճանաչում էին իսլամը՝ համապատասխանաբար իրենց անվանելով մուսուլմաններ⁸: Նույն տրամաբանությունը արդի է եղել նաև այրումների դեպքում, ինչի արդյունքում էլ նրանք իրենց ծագումը ավանդազրուցային մակարդակում փորձ են արել կապել միջնադարյան մի շարք խոշոր դեմքերի՝ իմամ Հուսեյնի, Լենկ Թեմուրի, Ջավադ խանի և այլոց հետ: Այս իրողությունը տպավորություն է ստեղծում, որ գործ ունենք մի ժողովրդի հետ, որը բռնի կերպով իսլամացվել է և կորցրել իր էթնիկ ինքնության հիմնական ցուցիչը, որն, ըստ ամենայնի, ունեցել է կրոնական-հավատալիքային հենք, ինչից հետո նոր ինքնության ձևավորման շրջանակներում վերջիններիս ծագումը հասցվել է միջնադարյան վերոնշյալ կերպարներին՝ փորձ անելով ինքնությանը հաղորդել պրեստիժային բնույթ:

Ադրբեջանաբնակ այրումների սակավաթիվ սոցցանցային խմբերում փորձ է կատարվում առաջ քաշել այն գաղափարը, որ

⁸ Варданян Т., “Азербайджанцы. История одного незавершенного народа”, Москва, 2012, с. 17-23.

նրանք հանդիսանում են օդուզական ցեղերի 20-րդ սերունդը⁹: Այս տեսակետը, համաձայն որի այրումները հանդիսանում են թյուրքական էլմուր ցեղի ներկայացուցիչները, սատարում է գտել նաև Ադրբեջանի ազգայնական շրջանակներին կողմից¹⁰, ինչը թույլ է տալիս պնդել, որ այրումներն ունեն մաքուր թյուրքական ծագում: Նման տեսակետ է պաշտպանում նաև ադրբեջանցի հեղինակ Վելիևը¹¹: Ըստ հեղինակի՝ այրումների նախնիները ներկայիս բնակչության շրջան են տեղափոխվել 1301 թվականին:

Խորհրդային արևելագետ Մինորսկին իր հերթին կարծիք է հայտնում, որ այրումներն այս տարածաշրջան են փոխադրվել Իրանից 17-րդ դարի թորք-պարսկական պատերազմների ընթացքում¹²: Համաձայն նրա կողմից առաջ քաշված տեսակետի՝ այրումները մաս են կազմել Իրանում ձևավորված շահսևանների ցեղի, որն, ինչպես հայտնի է, արհեստականորեն ձևավորված էթնիկ ցեղամիավոր էր¹³: Այսօր էլ Իրանի Իսլամական Հանրապետությունում գոյություն ունեն այրումներով բնակեցված շրջաններ: Հայտնի է՝ այրում ժողովրդի ներկայացուցիչներ են բնակվում Մակուում: Պետք է ընդգծել, որ իրանաբնակ այրումները իրենց ժողովրդի մասին խոսելիս գործածում են «qoum» եզրույթը՝ խուսափելով թյուրքական ծագում ունեցող «il» բառից¹⁴:

⁹ Դաշտային աշխատանք համացանցով:

<https://www.facebook.com/groups/314004358712086/permalink/383287978450390/>

¹⁰ Айрумы: Неизвестные соседи

http://azeri-nationalist.blogspot.com/2015/01/blog-post_23.html

¹¹ Велиев М. Г. (Бахарлы), Азербайджан (Физико-географический, этнографический и экономический очерк), Баку, 1921, с. 36.

¹² Минорский В. Ф., История Ширвана и Дербенда, Москва, 1965, с. 108-113.

¹³ Tapper R., Shahsevan, Encyclopedia Iranica

<http://www.iranicaonline.org/articles/shahsevan>

¹⁴ Դաշտային աշխատանք համացանցով:

Հաշվի առնելով՝ այրումներին բնորոշ խորը մշակութային շերտը, կենցաղի, հագուստի և մի շարք այլ առանձնահատկություններ, կարելի է պնդել, որ այս խմբին ամենին բնորոշ չեն քոչվոր կյանք վարող թյուրքական ցեղերի սոցիալ-կենցաղային տարրերը:

Հայ մատենագրության մեջ պահպանվել են վկայություններ, որ դեռևս միջնադարում այսօր այրումաբնակ տարածքներում ապրող հայերը և աղվանները վրացական եկեղեցու ազդեցության տակ ընդունում են քաղկեդոնականություն: Ամբողջապես հայկական մշակութային լիցք ունեցող այս բնակչությունը կրում էր հայ-հռոմներ անունը, որոնք էլ հետագայում տարածաշրջանում իսլամական գործոնի ազդեցության մեծացման և հայ առաքելական եկեղեցու ծիրից դուրս լինելու հետևանքով ենթարկվել են բռնի իսլամացման, ինչի մասին են խոսում հենց այրումների շրջանում տարածված լեգենդները, իսկ նրանց կապը իմամ Հուսեյնի և այլ դեմքերի հետ, կարծում ենք, արհեստածին է: Այրումական գյուղերում առանց պղծվելու պահպանվել են հայկական մշակութային հուշարձաններ, ինչը խոսում է վերջիններիս շրջանում հայկական մշակույթի հանդեպ ունեցած հատուկ վերաբերմունքի մասին: Այս դեպքում թերևս կարելի է գուգահեռներ տանել ավևիականությունն դավանող նախկին դերսիմահայերի հետ, որոնք էլ իրենց հերթին պահպանել են հատուկ վերաբերմունքը հայկական ժառանգության նկատմամբ¹⁵:

Այրումների ծագման օղուգական թեզը նրանց շրջանում ամրապնդելու համար փորձ է կատարվում ներդնել նաև *eymur*,

¹⁵ Алекперов А., Исследования по археологии и этнографии Азербайджана, Баку, 1960, с. 78.

arum, imer, imir ցեղանվան տարբերակները, որոնք ակնհայտորեն արհեստածին են¹⁶:

Նշենք, որ ներկայումս «այրում» էթնոնիմը ադրբեջանական հասարակությունում ձեռք է բերել քամահրական լիցք՝ կիրառվելով «անկիրթ, ապրկար, բռի, տգետ» իմաստներով:

Սա հաստատելու են գալիս նախորդ դարասկզբին Ղազախի շրջանում թյուրքալեզու բնակչության մեջ տարածում գտած մի շարք պատմություններ:

Դրանցից մեկը պատմում է.

«Երբ երկու կին լողանք են ընդունում գետում նրանցից մեկը նկատում է մոտեցող տղամարդու և զգուշացնում մյուսին.

- Ծածկվի՛ր, տղամարդ է մոտենում:

- Դե լավ, դու էլ, և սա տղամա՞րդ է: Սա այրում է»¹⁷:

Գանձակի քաղաքաբնակների շրջանում կար տարածված մի ասույթ «Արջը հասկացավ, այրումը չհասկացավ»: Սա հաստատելու է գալիս նաև այրումների շրջանում տարածված այն մտայնությունը, թե «այրումը» դարձել է վայրի կենդանիների հոմանի և ամոթալի է, որ Աստված իրենց նման ցեղանուն է տվել¹⁸:

Ստորև ներկայացնում ենք «այրում» էթնոնիմի ծագման վերաբերյալ շրջանառվող մի քանի այլ թեզերի հակիրճ բնութագիրը:

Հայտնի տեսակետներից մեկի համաձայն՝ այս էթնիկ միավորի անվանումը ծագում է ադրբեջաներեն «*ayrmak*» բայից, ինչը թարգմանաբար նշանակում է «բաժանվել, առանձնանալ»,

¹⁶ Кобычев В., Советская этнография, Айрумы (К вопросу происхождения этнонима), Москва, 1962, с. 138-147.

¹⁷ Вэлијев В., Азрым бəзəмлари, Баку, 1983, с. 12.

¹⁸ Алекперов А., Исследования по археологии и этнографии Азербайджана, Баку, 1960, с. 78.

համապատասխանաբար «*ayrim*» իր հերթին կրում է «բաժանված, առանձնացած» իմաստը:

Այս վարկածը զուգակցվում է արդեն իսկ շարադրված այրումական լեզենդի հետ, որը պատմում էր այս ժողովրդի նախնիների պատերազմից խուսափելու, դասալքության մեջ մեղադրվելու և հարակից բնակչությունից տարանջատվելու մասին:

Ղարաքաշլիի առաջ քաշած վարկածի համաձայն՝ այրումները որպես առանձին խումբ կարող էին ձևավորվել տարբեր ցեղատոհմային միավորներից վտարված ընտանիքների միավորման արդյունքում¹⁹:

Մեկ այլ վարկածի համաձայն՝ «այրում» էթնոնիմը մեկնաբանվում է որպես «Ա՛յ Ռում», որտեղ «այ» մասնիկը հանդես է գալիս ձայնարկություն դերում, իսկ «Ռում»-ը՝ աշխարհագրական տեղանքի ցուցիչ:

Իր հերթին առանձին գիտական բանավեճի առարկա է հանդիսանում էթնոնիմի ստուգաբանության նման տարբերակում «Ռում» աշխարհագրական վայրի տեղայնացումը: Այրումների ծագման թյուրքական և իրանական տեսակետերի կողմնակիցները փորձ են կատարում տեղայնացնել «Ռում» տոպոնիմը համապատասխան իրենց իսկ կողմից առաջ քաշած ծագումնաբանական վարկածին:

Մյուս վարկածը պաշտպանողներն էլ կարծիք են հայտնում, որ խոսքը Ուրմիա լճի մասին, հետևաբար այրումների բնօրրանն էլ համարվում է հենց այս լճի մերձափնյա շրջանը: Հատկանշական է, որ այս պարագայում նույնպես այրումներին վերագրվում է թյուրքական ծագում՝ մասնավորեցնելով, որ խոսքը գնում է Ուրմիայի մերձակայքում ապրող թյուրքական էթնիկ տարրի

¹⁹ Каракашли К., Об айрумах, Издание Обществ. Облсследования и Изучения Азербайджана, Баку, 1929, с. 38.

մասին: Նման ստուգաբանության համաձայն, գործ ունենք «*Urmia*» արմատի հետ, որտեղ «*urm*» ձևությամբ դրափոխության արդյունքում վերածվել է «*rum*»-ի: Այս վարկածի քննադատները արդարացիորեն նշում են, որ «Ռում» արմատը նույն հավանականությամբ կարող է կապվել Ռումինիա, Հռոմ, Ռումելիա և այլ տեղանունների հետ:

Շրջանառության մեջ գտնվող մեկ այլ տեսություն «այրում» էթնոնիմի ծագումը փորձում է ստուգաբանել արդեն հայերենի միջոցով: Համաձայն դրա՝ «այրում» էթնոնիմը ծագում է հայերեն «այր»՝ քարանձավ բառից: Տեսության կողմնակիցները նման ստուգաբանությունը կապում են այն փաստի հետ, որ այս էթնիկ խմբի հիմնական կացարանները իրենց տեսքով և ներքին պայմաններով նման են քարանձավների:

Վերջին վարկածը, որն առավել տրամաբանակ գուզահեռներ ունի տարածաշրջանի պատմության հետ, պնդում է, որ էթնոնիմը առաջացել է «հայ-հռոմ» ձևից, ինչին անդրադարձ է կատարվել վերևում: Կարծում ենք, որ «հայ-հռոմ» ձևը ենթարկվել է հնչյունական փոփոխությունների, ինչն էլ հանգեցրել է «այրում» ցեղանվան առաջացմանը:²⁰

Ամփոփելով վերոշարադրյալը, կարելի է եզրակացնել, որ իրականում կամ գործ ունենք կովկասյան տեղաբնիկ ժողովրդի հետ, կամ էլ ավելի հավանական է նաև այրումների հայկական ծագումը:

²⁰ Ամենայն հավանականությամբ «այ» բառամասնիկն առաջացել է «հայ» բառում «հ» հնչյունի ընկնելու արդյունքում, իսկ «րում»-ը՝ «հռոմ» բառում շեշտակիր երկորդ «օ» հնչյունի ազդեցությամբ առաջին վանկի ընկնելու արդյունքում:

**THE GENEALOGICAL MYTHS OF THE AYRUMS AND THE
ETYMOLOGY OF THE ETHNONYM**

Kostanyan Vahan
(Summary)

Ayrums are an ethnic group, which is settlement are includes territories of Iran, Azerbaijan, Turkey and Georgia. There is no agreement among academia about origins of this group and in this regard study of *ayrum* ethnonym and ayrum legends could be useful. Currently there are three main options in academia on ethymology of ethnonym. One is based on Azerbaijani word ayrim, second is examining toponym Rum and the last one tries to apply Armenian in order to study the ethnnym. Having a holistic view on legends and options of ethymology it could be stated that ayrums are autochthonous group living in Caucasus and the hypothesis of Armenian origins of Ayrums is quite valid.

**ГЕНЕАЛОГИЧЕСКИЕ МИФЫ АЙРУМОВ И ЭТИМОЛОГИЯ
ЭТНОНИМА**

Костанян Ваган
(Резюме)

Айрумы- этническая группа, которая проживает на территориях Азербайджана, Ирана, Турции и Грузии. В востоковедении вопрос происхождения айрумов не имеет всеми принятый ответ и среди с этим исследование этимологии этнонима и легенд про айрумов имеет большую практическую ценность. Одна из гипотез основана на азербайджанском слове *ayrim*, вторая- этноним связывает с томонимом Рум, а по третьей версии этноним связан с арминским языком. Положив вместе все эти верисс о легенды, можно прийти к заключению, что имеем дело с коренной этнической группой Кавказа, которая по большой вероятности имеет армянские корни.